

DET KOMMUNIKATIVE FØLELSLIV

Lone Karpatschof

I denne artikel vil jeg se på den sociale eller kommunikative side af den menneskelige personlighed, og dermed på den væsentligste del af menneskets følelsesliv. Den forrige artikel har gennemgået følelsernes fylogense. I denne artikel skal jeg anskue følelselivet social- og personlighedspsykologisk med udgangspunkt i virksomhedsteori- en. Lige som hele personligheden antages dens kommunikative side organiseret hierarkisk i tre niveauer på en måde der svarer til Shands teori om karakteren. Den personlighedspsykologiske analyse af følelselivet munder ud i en klinisk psykologisk behandling af konflikter mellem disse forskellige instanser. Som et konkret eksempel skal jeg i afslutningen af artiklen analysere den personlighedspsykologiske konflikt, jeg har mødt hos mishandlede hustruer, der søger tilflugt i et krisecenter.

Virksomhedsteoriens antropologi, samfundsmodel og personlighedsmodel

Som det er skitseret i den forrige artikel er virksomhedsteori- en opbygget hierarkisk. Det basale lag er det antropologiske, hvor den menneskelige virksomhed bliver defineret. Derpå følger de to fundamentalteorier, hhv. om det menneskelige samfunds *kultur* og om det menneskelige individs *personlighed* (jvf. Karpatschof, 1982). Først herefter kan de menneskelige følelser behandles på en sammenhængende og systematisk måde. Det vil ske i form af en partialteori om det kommunikative følelsesliv.

Den menneskelige virksomhed

Virksomhedsteori- en er først og fremmest en antropologi, dvs. en basisteori om mennesket. Som navnet antyder, er det grundlæggende begreb her begrebet om den *menneskelige virksomhed*, der hos (Karpatschof, 1981) defineres på følgende måde:

Virksomheden er den samfundsmæssige organiske livsproces, hvis konkrete udførelse består i de handlinger, som de enkelte individer begår.

Denne virksomhed opfattes som knyttet til to forskellige genstande, nemlig dels de sociologiske genstande, dvs. samfundssystemet, og dels de psykologiske genstande, dvs. de menneskelige individer.

Virksomhedsteoriens grundlæggende tese er nu, at det er selve virksomheden, der kobler det menneskelige individ og samfundssystemet til hinanden (ibid):

Virksomheden er nemlig utænklig som kun knyttet til det ene, eller kun knyttet til det andet. Virksomheden hos menneskearten kan ganske simpelt kun foreligge i og med begge disse genstande på én gang.

Dette indebærer rent metateoretisk, at virksomhedsteorien ud over at arbejde på det overordnede antropologiske niveau også må operere med to relativt autonome fundamentalteorier, nemlig hhv. psykologien, der beskæftiger sig med det menneskelige individ og sociologien, der beskæftiger sig med det menneskelige samfund. Disse to fundamentalteorier vil blive gennemgået i de efterfølgende afsnit.

Den forrige artikel skildrede, hvorledes der allerede med udviklingen af de kommunikative affekter sker en begyndende forgrening eller bifurkation i psyken. En forgrening i på den ene side den instrumentelle slags virksomhed og på den anden side den kommunikative eller sociale slags virksomhed. I den menneskelige virksomhed har denne opsplitning ifølge virksomhedsteorien udviklet sig til to forskellige former for menneskelig virksomhed, nemlig transformation og translokation. Transformationen vedrører det instrumentelle — relationen mellem menneske og genstand, mens translokationen vedrører det sociale — relationen mellem mennesker indbyrdes. Hvor transformationsvirksomheden således dækker menneskets særlige form for stofskifte med naturen gennem arbejdsprocessen, der omfatter translokationsvirksomheden den virksomhed, der vedrører menneskets rent sociale forhold (Rasmussen, 1981).

Den foregående artikel beskæftigede sig med springet fra det mammale til det menneskelige virksomhedsniveau. Ud fra den dialektiske materialisme, som er virksomhedsteoriens filosofiske udgangspunkt, er et sådant spring imidlertid opfatte som en hegelsk ophævelse, der ikke eliminerer det tidlige stadium, men derimod viderefører dette omend i en transformeret skikkelse. Dette indebærer, at det perceptive niveau bliver videreført hos mennesket, men kun som et niveau, der er underordnet det nye, specifikt menneskelige niveau. Den menneskelige virksomhed har derfor to forskellige aspekter: det operationelle aspekt, der vedrører de genstandsmæssige forhold, og det betydningsmæssige aspekt, der vedrører de abstrakte forhold.

Virksomhedsteoriens samfundsmode

Vi har i det foregående afsnit arbejdet overordnet antropologisk, idet vi har talt om selve den menneskelige virksomhed uden at isolere samfundssystemet eller individet. I det øjeblik vi beskæftiger os med samfundssystemet i sig selv, kommer vi ind på den specifikke realvidenskab, som er sociologien. Sociologi-

ens genstandsområde er nemlig samfundssystemerne. Sociologiens specifikke grundbegreb er kultur, der er defineret som samfundssystemets væsen, dvs. samfundets udviklingslogik.

I virksomhedens sociologiske teori opereres der dels med samfundssystemets forskellige organisationsniveauer, som er bestemt af det såkaldt ydre virksomhedshierarki. Det højeste niveau i det ydre virksomhedshierarki er den totale samfundsmæssige virksomhed og det laveste niveau udgøres af de primærgrupper, der samarbejder om udførelsen af konkrete opgaver (Karpatschof, 1981).

Derudover opererer virksomhedsteorien med en samfundsmode, der er genereret ud fra de to opsplitninger af selve virksomhedsbegrebet, nemlig 1) virksomhedens to sider: *transformation* (det instrumentelle) og *translokation* (det sociale) og 2) virksomhedens to niveauer: det *betydningsmæssige* niveau og det *operationelle* niveau.

Når vi nu kombinerer disse to opdelinger, hvor de to sider udgør en horisontal opdeling, mens de to niveauer udgør en vertikal opdeling, får vi nu følgende model:

Samfundsmode

	TRANSAKTIONARIUM	INSTRUMENTARIUM
betydningsmæssig	etos	episteme
operationel	nomos	techne

Her er instrumentarium indbegrebet af alle de samfundsmæssige forhold, der vedrører den samfundsmæssige transformationsvirksomhed (altså det instrumentelle), mens transaktionarium tilsvarende er indbegrebet af alle de samfundsmæssige forhold, der vedrører den samfundsmæssige translokationsvirksomhed (altså det sociale). Virksomhedens to aspekter er her opstillet som samfundsmæssige niveauer, idet der med fremkomsten af de første klassesamfund udvikler sig et basis-overbygningsforhold mellem det operationelle og betydningsmæssige niveau. De to operationelle bestanddele af samfundet er således *nomos*, hvad angår transaktionarium, og *techne*, hvad angår instrumentarium.

Nomos kan i det store og hele forstås som den samfundsmæssige organisation og svarer til det, der i den marxistiske samfundsteori hedder produktionsforhold. Techne svarer til det, der i socialantropologien kaldes den redskabsmæssige kultur, og til det der i den marxistiske samfundsteori hedder produktivkræfter.

På det betydningsmæssige niveau kan vi ligeledes opdele det samfundsmæssige betydningsystem efter de to sider. *Etos* er altså den del af betydningsystemet, der repræsenterer transaktionarium (de sociale forhold), mens *episteme* repræsenterer instrumentarium (de instrumentelle forhold). Tilsammen udgør de det, som socialantropologien kalder den kognitive kultur. Etos kan

beskrives som samfundets repræsentation af sig selv. Det indeholder således hele kulturens værdiopfattelse enten i mytologisk eller ideologisk form. Episteme repræsenterer det fond af teknisk viden, der er udviklet i en given kultur. Med udvikling af arbejdsdeling og skrift bliver episteme efterhånden til teknologi (i ordets egentlige forstand), som læren om de tekniske forhold og re dyrkes efterhånden som naturvidenskab.

Virksomhedsteoriens personlighedsmodel

Vi har nu skitseret den ene antropologiske fundamentalteori, nemlig sociologien, hvis genstandsområde er samfundssystemerne, og vi skal nu se på den anden realvidenskab, hvis genstandsområde er de menneskelige individer, og hvis fundamentale begreb er personligheden, dvs. det menneskelige individs væsen eller udviklingslogik.

Udgangspunktet for den sociologiske analyse var virksomheden som knyttet til hele samfundssystemet. Specielt det ydre virksomhedshierarki og de til virksomhedens opdelinger knyttede samfundsmæssige delsystemer. På samme måde må vi med analysen af personligheden tage udgangspunkt i virksomheden, men her først og fremmest i den individuelle virksomhed, dvs. den virksomhed som er knyttet til det enkelte individ.

Personligheden kan netop ses som en forudsætning for styringen af denne individuelle virksomhed. Denne styring har for det første en ekstern side, dvs. integrationen af den individuelle virksomhed i det ydre virksomhedshierarki, som den individuelle virksomhed er en del af, og for det andet har personlighedens styring en intern side, nemlig integrationen af selve den individuelle virksomhed.

Den individuelle virksomhed består ud fra sin definition af alle de handlinger, som i en given tidsperiode udføres af et bestemt individ. Hermed bliver denne individuelle virksomhed imidlertid et kompliceret system af handlinger, der i sig selv kræver en organisation, men i modsætning til det ydre virksomhedshierarki ikke en organisation mellem mennesker, en organisation i rum, men derimod en organisation af et enkeltindivids gøremål, en organisation i tid. Denne personlige organisering af den individuelle virksomhed kaldes for *det indre virksomhedshierarki*.

Ligesom det var tilfældet for det ydre virksomhedshierarki, er det indre virksomhedshierarki sammensat af en række forskellige niveauer. Øverst har vi, hvad vi kan kalde hovedvirksomheden for vedkommende individ. Hovedvirksomheden kræver hver for sig en detaljeret organisering, idet en hovedvirksomhed skal udmøntes i en række delvirksomheder. En bestemt delvirksomhed kræver atter udførelsen af en række enkelthandlinger, sådan som vi jo netop har beskrevet det sammensatte begreb, vi kalder virksomhed. Handlinger er sådanne tidsmæssige afgrænsede dele af den individuelle virksomhed, hvortil der er knyttet et bestemt mål. Den enkelte handling er imidlertid ofte selv et kompliceret system af mindre adfærdsmæssige enheder, nemlig operationer.

Personligheden kan ses som en forudsætning for styringen af den individu-

elle virksomhed. Denne styring kan nu anskues såvel ud fra det indre som det ydre virksomhedshierarki. I forhold til det indre virksomhedshierarki er der tale om en kompliceret integration af enkelthandlinger til delvirksomheder og en tidsmæssig planlægning og placering af de forskellige delvirksomheder.

Integration af det indre virksomhedshierarki stiller således såvel kognitive, motivationelle som følelsesmæssige krav til personlighedens funktion. Den eksterne side af personlighedens virksomhedsstyring er integrationen af den individuelle virksomhed i det ydre virksomhedshierarki. Selve samarbejdet mellem forskellige mennesker kræver en kompliceret interpersonel koordination.

Denne koordination har personlighedsmæssige forudsætninger af såvel kognitiv, motivationel, som følelsesmæssig art. Kognitiv kræves der en forståelse af den overordnede virksomhed, fx gruppevirksomheden, som den individuelle virksomhed er en del af. Motivationelt kræves der en stabil organisation af individets driftsmæssige tilskyndelse i en overordnet motivation, der er tilknyttet et bestemt andet individ. Følelsesmæssigt kræves der nogle stabile interpersonelle relationer, som forudsætter faste følelsesmæssige bånd. Personens integration i de grupper, hvori hun indgår, forudsætter således et system af emotioner over for alle de personer, som indgår i disse grupper. En vigtig del af personligheden er således personlighedens emotionelle system, der kan ses som indbegrebet af alle individets relationer til de personer, som det indgår i virksomhed med.

En måde at få overblik over dette komplicerede system af personlighedsmæssige dispositioner er at opstille en personlighedsmodel. I (Karpatschof, 1981) er der udviklet en sådan, som jeg her skal gennemgå i en let modificeret form:

Personlighedsmodel

		KARAKTER	KAPACITET
Personligheden	}	det betydningsmæssige system	Selvet værdiopfattelse erkendelsessystemet
		det operationelle system	emotionssystemet færdighedssystemet
Den autonome del af Psyken		det autonome system	affekt-system senso-motorisk system

Der er her anvendt de samme to virksomhedslogiske dikotomier som ved samfundsmodellen. Men det skal understreges, at strukturoverensstemmelsen mellem samfunds- og personlighedsmodellen ikke er baseret på en påstand om en lighed mellem sociologiske og psykologiske genstande, men derimod er baseret på virksomhedsteoriens påstand om nogle grundlæggende forhold, der omfatter den menneskelige virksomhed som sådan, og som derfor nødvendigvis

må komme til udtryk både ved samfundets væsen, kulturen, og ved individets væsen, personligheden.

Vi skal nu se på, hvorledes disse fire dele af personlighedens inventar fremstår i denne personlighedsmodel. Personlighedens *kapacitet* er den side af personligheden, der vedrører det instrumentelle. Kapaciteten er med andre ord den side af personligheden, der varetager den indre integration af den individuelle virksomhed. *Karakteren* er den side af personligheden, der vedrører det sociale eller det kommunikative. Karaktersiden varetager således den individuelle virksomheds ydre integration altså dens indpasning i det ydre virksomhedshierarki. Personlighedens *operationelle system* vedrører de dispositioner, som kommer til konkret udtryk i form af håndgribelige handlinger. *Bevidsthedssystemet* er derimod de dispositioner, som kun kommer til betydningsmæssigt udtryk.

Efter at vi nu har gennemgået personlighedens to sider, nemlig karakter og kapacitet, og to niveauer, nemlig det operationelle system og bevidsthedssystemet, kan vi nu ved at kombinere disse to dikotomier opdele personligheden i fire delsystemer: Kapacitetssidens operationelle system er *færdighedssystemet*, som på den ene side er en forudsætning for de enkelte handlingers operationelle udførelse, og som på den anden side selv er et produkt af disse handlinger. Kapacitetens bevidsthedsmæssige system er her kaldt *erkendelsessystemet*. Der er altså det system af betydningsmæssig viden, der er knyttet til de overordnede dele af det indre hierarki.

Karakterens operationelle system kaldes *emotionssystemet*. Emotionerne er som tidligere nævnt individets relationelle dispositioner, altså systemet af de forholdsvis stabile følelser, individet udvikler over for de personer, som det er knyttet til. Karakterens betydningsmæssige system er *værdiopfattelsen*. Individets værdier kan opfattes som generaliserede emotioner, idet værdierne i modsætning til emotionerne er følelsesmæssige dispositioner, der ikke er konkret personbundne, men vedrører mere abstrakte forhold, som kun kan formidles via det samfundsmæssige betydningsssystem, det gælder fx værdier af religiøs, national og politisk art.

Bevidsthedssystemet er her opdelt i den bevidsthedsmæssige karakter og den bevidsthedsmæssige kapacitet. Ingen af disse forholder sig imidlertid til et meget vigtigt forhold ved bevidstheden, nemlig *selvopfattelsen*. Selvet er derfor anbragt over den bevidsthedsmæssige karakter (værdisystemet) og den bevidsthedsmæssige kapacitet (erkendelsessystemet) og ved selve skæringslinjen mellem disse. Selvet repræsenterer for så vidt personlighedens totale integrative funktion såvel den indre som den ydre. Denne integration forudsætter en løbende evaluering af personen selv.

Personlighedens ontogeni – indkoblingsbegrebet

Ved fødslen er vi udstyret med en autonom psyke, som danner fundamentet for den efterfølgende personlighedsudvikling. Den autonome psyke skal her opdeles i to delsystemer. Affektssystemet udgør nogle generelle reaktionsdispositioner, kaldet affekter. Det er fx, som allerede nævnt frygt, og derudover

vrede, glæde og sorg. Det senso-motoriske system består af mere specifikke funktioner af sensorisk art (input-funktioner) og motorisk art (output-funktioner). Der er medfødte reflekser, medfødt perceptuelt udstyr, samt visse drifts-systemer.

Dette foreligger altså forud for personlighedsdannelsen, som vi skal se på. Denne udviklingsproces kan anskues som *indkobling*. Det vil sige den proces, hvorunder den virksomhedsmæssige kobling finder sted. Denne indkobling er dels en aktiv tilegnelsesproces, hvor barnet udvikler sin personlighed ved at erobre den kultur, som det er født ind i, og dels en opdragelsesproces fra samfundets side, hvor der sker systematisk forsøg på at transmittere kulturen til den næste generation.

Den første personlighedsudvikling omfatter det operationelle niveau. Her udvikles *færdighedssystemet* på grundlag af det senso-motoriske system hos barnet, og med kulturens teknik-system som tilegnelsens mål. På samme måde udvikles de stabile følelsesmæssige dispositioner, *emotioner*, på grundlag af affekterne, og med den samfundsmæssige organisation som kulturel betingelse. Emotionerne er netop et udtryk for de primære relationer barnet har, og som kommer til at udgøre dets ydre virksomhedshierarki.

Med det næste niveau, betydningens, bliver de konkrete operationelle erfaringer generaliseret til en abstrakt, begrebsmæssig form. Færdighederne generaliseres til *erkendelse*, under tilegnelse af kulturens videns-system. Og på samme måde generaliseres de konkrete, personspecifikke emotioner til de abstrakte *værdier*, under indflydelse af det kulturelle værdisystem. Ud fra emotionen kærlighed til hhv. mor og far bliver værdier som nationalfølelse og religiøs hengivenhed opbygget.

Endelig bliver *selvet* opbygget på grundlag af dette betydningssystem. Værdisystemet er allerede en repræsentant for den generelle samfundsmæssige vurderingsmåde, og herudfra kan man også vurdere sig selv. Dette er en væsentlig side af selvets funktion, nemlig at foretage en vurdering af sin egen person.

Opbygningen af menneskets kommunikative følelsesliv

I det foregående har vi set på den personlighedsdannelse og på de grundlæggende antropologiske forhold, som er baggrunden for det menneskelige følelsesliv. Vi skal nu koncentrere os om menneskets kommunikative følelsesliv og dets opbygning.

Det kommunikative følelsesliv

Da vi i den foregående del gennemgik virksomhedsteoriens personlighedsmodel, genfandt vi, hvad der i den forrige artikel er beskrevet som følelseslivets øverste niveauer, nemlig emotionssystemet og værdisystemet. Derimod indgik følelseslivets basale niveau, altså det kommunikative affektssystem slet ikke i

denne model. Denne tilsyneladende uoverensstemmelse hænger sammen med selve personlighedens begreb. Personligheden er jo defineret som hele den psykiske opbygning, der muliggør integrationen af individets forskellige handlinger, og som organiserer disse i en overordnet virksomhed, der er selve koblingen mellem individet og dets sociale kontekst.

Imidlertid er det psykiske system hos det menneskelige individ andet og mere end denne personlighed. Dette hænger sammen med, at de psykiske processer hos det menneskelige individ ikke kun er det, som falder ind under dette koblingsmæssige virksomhedsbegreb. Det sociale virksomhedsbegreb omfatter, hvad virksomhedsteorien kalder menneskets *integrerede virksomhed*, dvs. den virksomhed hvorigennem mennesket er engageret, i sin egenskab af et socialt individ. Men der er også en virksomhed, der ikke er integreret i individets sociale kontekst, ja som undertiden står i direkte modsætning til denne. Det er den *autonome virksomhed*.

Den autonome virksomhed er i vid udstrækning en uforandret videreførelse af den form for virksomhed, vi har beskrevet under det sensoriske udviklingsstadium. Vi talte her om, at den sensoriske psyke havde to sider: den instrumentelle side, som var de homeostatiske instinkter, og den sociale eller kommunikative side som var de sociale instinkter.

Disse to sensoriske delsystemer udgør således grundlaget for hhv. personlighedens kapacitets- og karakterside, men de er ikke en del af personligheden, fordi de er opbygget og fungerer på grundlag af uforanderlige fylogene principper, der ligger forud for personlighedsdannelsen.

I forbindelse med gennemgangen af det sensoriske niveau nævnte vi frygt og aggression som kommunikative affekter, der allerede synes at være udviklet hos de lavere vertebrater, nemlig hos fisk. Derimod er der ikke klare tegn på, at der er flere af de kommunikative enheder, som vi kalder affekter.

Med det mammale stadium optræder der imidlertid nogle nye kommunikative affekter, som hænger nøje sammen med udviklingen af de nye dannelser i følelseslivet, som kaldes emotioner, og som vi skal komme nærmere ind på i det næste afsnit. Det er affekter som sorg og glæde og måske også skam og stolthed.

Vi skal i det næste afsnit se, hvorledes disse kommunikative affekter kan blive organiseret i nogle mere komplekse dannelser i følelseslivet, nemlig emotionerne. Vi vil også i afsnittet om det kommunikative følelseslivs integrationsproblemer se, hvorledes grundlæggende personlighedskonflikter kan føre til, at personligheden bliver fuldstændig blokeret, således at den integrerede virksomhed bliver opgivet. I så fald kommer det nederste niveau i den menneskelige psyke til at fungere som et decideret autonomt system, der overtager kontrollen over individets psykiske processer. I dette tilfælde får de kommunikative affekter således en hel dominerende status i følelseslivet.

Afkobling og autonom psyke

Vi har indtil nu kun set på den integrerede virksomhed. Denne type virksomhed forudsætter imidlertid en forholdsvis gnidningsfri sammenkobling af indi-

vid og samfundssystem. Men det er jo ikke altid denne harmoniske tilstand kan opretholdes. Der kan være forhold, som *blokerer* den integrerede virksomhed. Ved en sådan *virksomhedsblokering* vil jeg forstå et forhold, som gør det umuligt at gennemføre virksomheden. En virksomhedsblokering kan være et ydre (samfundsmæssigt) forhold, som fx en social opløsning af den gruppe, som individet tilhører, eller en udstødning af denne gruppe, sådan som det fx sker ved en fyring. Det kan også være et indre forhold af biologisk eller psykologisk art som forårsager blokeringen, fx sygdom, psykisk sammenbrud osv. I nogle tilfælde vil det ikke være rimeligt at placere blokeringens årsag enten eksternt eller internt i forhold til individet, men der vil snarere være tale om et *misforhold* mellem individet og dets samfundsmæssige kontekst. Her er det nødvendigt at forstå for det første personligheden, for det andet den subkultur, som karakteriserer den sociale kontekst, og for det tredje det misforhold, som man herudfra vil prøve at forstå.

Uanset hvad årsagen nu er til en sådan blokering, er denne tilstand en uholdbar situation. En ting er at individet bliver uproduktivt, fordi virksomheden ophører, men når der er tale om en alvorlig og gennemgribende blokering, så bliver selve den personlighed truet, som jo netop er knyttet til den integrerede virksomhedsform. Men hvis personligheden er truet, så er selve individet det også. For personligheden er jo netop individets særlige måde at være individ på. Vi må nu gå ud fra, at i selve udviklingen af menneskearten har denne trussel været så central, at der er blevet skabt nogle særlige mekanismer for at håndtere denne situation. Koblingen, der gør individet til et socialt væsen, og som opretholder personligheden, er blokeret, og herved bliver individet fastholdt i en umulig situation. Individet vil selvfølgelig i første omgang (ofte sammen med sine gruppefæller) forsøge at rydde blokeringer af vejen, og hvis dette lykkes, så er vi tilbage i den integrerede virksomhed. Men hvis det ikke lykkes, er individet anbragt i en stress-situation, som på et tidspunkt bliver en utålelig belastning. Der sker bl.a. det, at der spontant udløses et blokeringsignal, så længe blokeringen vedvarer. Dette blokeringsignal er angsten, som er en særlig følelse, dannet pga af den affekt, vi kalder frygt. Angsten er en uhyre stærk affekt, fordi den netop har som funktion at tvinge individet ud af en farlig og uholdbar situation.

En permanent blokering truer derfor hele individets eksistens, fordi der er grænser for, hvor stor en belastning det kan tåle. Når nu en real løsning, der fjerner blokeringen, er udelukket, så bliver den næste udvej, at ændre på selve den psykiske funktion på en sådan måde, at den psykiske belastning bliver formindsket. Den mest effektive måde at nedbringe belastningen er en *afkobling*. Dvs at individet går ud af selve den virksomhedskobling, som fastholder det i et belastende misforhold. For så vidt er der jo ikke så meget forgjort. Virksomheden er jo blokeret alligevel. Men afkoblingen har en anden drastisk konsekvens, nemlig at personligheden bliver sat ud af kraft. Det forudsætter blot, at der er en anden psykisk instans til at overtage kontrollen. Denne anden instans er *den autonome psyke*. Når en sådan kan foreligge uafhængigt af personligheden hænger det sammen med, at den faktisk har været der inden personlighedens dannelse. Det er bl.a. det vi skal se på i næste afsnit.

Emotionssystemet

Det er tidligere blevet nævnt, hvorledes der ved hvert udviklingspring, såvel de fylogene som ontogene, i almindelighed ikke sker det, at det tidligere udviklingsprincip og de dertil hørende psykiske systemer bliver opgivet. I stedet sker der som regel det, at det tidligere udviklingsprincip og de tidligere psykiske systemer fortsat eksisterer, men nu som underordnede det nydannede princip og de nydannede psykiske systemer. Dette synes netop at være tilfældet for de førnævnte kommunikative affekter.

De kommunikative affekters princip er en simpel signalfunktion, der er rent situationsbunden, og som derfor ikke kommunikerer til et bestemt andet individ, men blot til et modtagerindivid, der i den givne situation befinder sig i en bestemt relation til afsenderindividet.

Forudsætningen for affekternes kommunikativitet er en simpel affektiv resonans, hvor en given affekttilstand sætter afsenderindividet i stand til at udtrykke sin affekt sådan, at modtagerindividet er i stand til at opfatte det.

Med indlæringsprincippet introduktion opstår der som tidligere beskrevet en trinøjere dannelse i det kommunikative følelsesliv, nemlig *emotionen*, som er en stabil følelsesmæssig disposition over for et bestemt andet individ. Et eksempel på en sådan emotion er som tidligere nævnt pattedyrebarnets binding til en forælder og omvendt forælderens binding til ungen. Vi kan opfatte denne emotion som et psykisk system, hvis komponenter er de kommunikative affekter. Det er således de enkelte affekter, som er emotionens konkrete fremtrædelsesform.

Hvis et barn bliver bange og giver udtryk for angst, så vil dette ofte påvirke moderens følelsesliv på en sådan måde, at hun også føler angst, men der er her ikke kun tale om en affektiv resonans. Forbindelsen mellem barnets og moderens affekttilstand er nemlig ikke mekanisk og rent situationsbunden. Moders reaktion er udtryk for en emotionel empati, hvor hendes affektreaktion er styret af en overordnet følelsesmæssig dannelse, nemlig *emotionen kærlighed*. Dette forhold er omhyggeligt behandlet af den engelske psykolog A. Shand (1915), der i bogen "The Foundation of Character" beskriver, hvorledes de elementære følelsesmæssige dannelser, som vi her har kaldt de kommunikative affekter bliver underordnede disse højere dannelser i det kommunikative følelsesliv. Systemet *kærlighed* vil således først og fremmest komme til udtryk gennem de fire affekter: angst, frygt, sorg og glæde.¹

Relationen mellem det som her kaldes hhv. emotion og kommunikativ affekt skildrer Shand på følgende måde: Når relationen til den elskede person eller den elskede persons tilstand bliver forbedret, fremkaldes der en følelse af glæde. Når relationen til den elskede person eller til den elskede persons tilstand bliver forringet, fremkaldes der en følelse af sorg. Når relationen til den elskede person eller den elskede persons tilstand bliver udsat for angreb, fremkaldes der en følelse af vrede, og når relationen til den elskede eller den elskede persons tilstand anticiperes som truet, så fremkaldes der en følelse af angst.

Vi har nu set på relationen mellem emotionerne og deres primitive psykiske konstituent, nemlig de kommunikative affekter, og vi skal i et følgende afsnit se på, hvorledes emotionerne selv er grundlaget for nogle endnu mere

overordnede dannelser i det kommunikative følelsesliv, nemlig værdierne.

Emotionssystemet er hos mennesket imidlertid også relateret til noget, der ligger helt uden for psyken selv, nemlig den del af samfundssystemet, som i virksomhedsteoriens model kaldes *nomos*. Vi har beskrevet emotionssystemet og nomosystemet som analoge i den forstand, at de er genereret af virksomhedens sociale side på det operationelle niveau.

Nomos er indbegrebet af de samfundsmæssige relationer individerne imellem. Og emotionssystemet hos det enkelte individ er de dispositioner i det kommunikative følelsesliv, der svarer til individets interpersonelle relationer.

Emotionssystemet er således af afgørende betydning for personlighedens ydre integration. Individets emotioner bliver således først og fremmest udviklet over for de individer, som det indgår i virksomhed med. Og ligesom færdighedssystemet på kapacitetssiden opretholdes igennem de instrumentelle handlinger, således opretholdes og udvikles emotionssystemet gennem de relationer, som individet deler virksomhed med.

Det vil eksempelvis i vort samfund typisk være arbejdspladsen og familien, hvor individets ydre virksomhedshierarki er placeret. Det er derfor denne hhv. produktive og reproduktive side af nomos, der danner grundlaget for individets emotionssystem. Et typisk individ i vort samfund vil derfor primært have stabile emotioner over for arbejdskammerater og familiemedlemmer.

Værdisystemet

Den menneskelige virksomhed er i modsætning til pattedyrenes imidlertid ikke kun af operationel karakter, men har også et abstrakt *betydningsmæssigt* niveau. På kapacitetssiden må individet være i stand til at erkende forhold, der ikke er konkrete genstandsbundne men relateret til kulturens abstrakte lag af instrumentel betydning, altså epistemestystemet.

På samme måde må *karaktersiden* forholde sig til nogle abstrakte træk ved samfundets funktionsmåde, der ikke består i de konkrete relationer individet har til de individer, som det kender og deler virksomhed med. Det menneskelige individ skal nemlig også være i stand til at forholde sig til individer, som det slet ikke kender på forhånd og til situationer, som det endnu ikke har oplevet selv. Dette forudsætter, at barnet udover at udvikle emotioner til forældre og andre nærtstående personer også tilegner sig den samfundsmæssige etos. Denne tilegnelse sker igennem udviklingen af individets *værdisystem*. En værdi kan opfattes som en slags generaliseret emotion.

Hvis vi ser på den værdi, at man skal hjælpe mennesker, der er i nød, kan denne værdi ses som en generalisation af den emotionelle disposition til at komme en elsket person til hjælp, når denne er i nød. Men hvor emotionen kun virker over for en person, man allerede har en stabil følelsesmæssig tilknytning til, der virker værdien også over for personer, man slet ikke kender.

På samme måde har man i autoritært opbyggede samfundssystemer den værdi, at man skal respektere sine overordnede. En sådan værdi synes ud fra undersøgelserne af den såkaldte autoritære personlighed at være en generalisation af det emotionelle forhold til faderen som autoritetsfigur (jvf. Adorno et

al., 1950). Men hvor respekten til faderen er knyttet til den konkrete emotion, der er det autoritære princip som at respektere de overordnede en abstrakt værdi, der pr. definition skal omfatte autoritets- og myndighedspersoner, som man aldrig før har mødt.

Værdiernes opståen som generaliserede emotioner, må ud fra denne model også omfatte nationale, religiøse og politiske værdier. Nationalfølelsen er således knyttet til den ret så u håndgribelige størrelse, der hedder nationen, som netop p.g.a. sin u håndgribelighed kræver udviklingen af stedfortrædende symboler for at blive synliggjort. Symboler som nationalsangen, flaget og statsoverhovedet. Når disse symboler fremkalder følelser, når fx flaghejsningen bevæger folk, så er denne bevægelse altså et udtryk for nationalfølelsen. Ligeså abstrakte er de politiske værdier.

I den ny kvindebevægelses etos har den grundlæggende positive værdi således været, hvad der oprindeligt blev kaldet søstersolidaritet, mens den negative værdi har været kvindeundertrykkelse. Den kvinde, der bliver engageret i kvindebevægelsen, udvikler derfor nogle tilsvarende værdier, nemlig en solidaritetsfølelse over for andre kvinder og en harmfølelse over for kvindeundertrykkelsen.

Da værdier er abstrakte følelser, kan de kun komme til udtryk gennem de mere underordnede dannelser i følelseslivet. På den ene side virker de regulerende ind på emotionerne, og på den anden side kan de i bestemte situationer direkte udløse de elementære affekter. De politiske værdier er således knyttet til emotionerne over for ens kammerater i den politiske bevægelse, og de kan også direkte komme til udtryk som affektreaktioner først og fremmest i de situationer, hvor disse værdier bliver krænket. En kvinde, der er engageret i kvindebevægelsen, vil således blive skadelidende, når hun bliver vidne til et konkret tilfælde af kvindeundertrykkelse. I denne situation bliver affekten vrede altså en fremtrædelsesform for den negative værdi, kvindeundertrykkelse.

Selvet

I beskrivelsen af personlighedens betydningsniveau, altså bevidsthedssystemet, har vi hidtil omtalt to delsystemer på hhv. kapacitets- og karaktersiden, altså erkendelses- og værdisystemet. Imidlertid har vi defineret personlighedens centrale opgave at styre individets hele virksomhed, dvs. at udføre den ydre og den indre integration.

Denne opgave forudsætter imidlertid en bevidsthedsinstans ud over erkendelses- og værdisystemet, nemlig selvet. Selvet er den del af bevidstheden, som vedrører personens opfattelse og evaluering af sig selv. I personlighedsmodellen er den anbragt som en medierende instans mellem værdi- og erkendelsessystemet og med direkte kontakt til emotions- og færdighedssystemet.

Selvet er udtryk for personens reflektive virksomhed, dvs. den aktivitet, der består i at forholde sig til sig selv. Denne forholde rummer på én gang instrumentelle og kommunikative træk, man forholder sig på én gang til sig selv som et instrumentelt objekt og som et handlende subjekt. Den del af selvet, der har instrumentelle træk, kan vi kalde for *selvopfattelsen* og den del af

selvet, der har kommunikative træk, kan vi kalde *selvfølelsen*. Da denne artikel beskæftiger sig med det kommunikative følelsesliv, skal jeg her koncentrere mig om sidstnævnte.

Selvfølelsen ligner umiddelbart en emotion. Ligesom en emotion er en stabil følelsesmæssig disposition over for en bestemt anden person, så er selvfølelsen den følelsesmæssige måde man forholder sig til én selv. Det, der imidlertid gør selvfølelsen langt vanskeligere at få fat på, er dog den reflektive karakter, det elementære men logisk komplicerede forhold, at det er den samme person, der har denne følelse og som denne følelse er rettet imod.

Den amerikanske socialpsykolog G. H. Mead har i sin socialpsykologi, sådan som den kommer til udtryk i det klassiske værk "Mind, Self and Society" (Mead, 1937) forsøgt at udvikle en teori for selvets genese på en måde, der løser dette problem. Ganske vist afviser Mead de affektive træk ved selvet, som fx. forløberen William James introducerede i sit arbejde med begrebet. Men selv om Mead afviser begrebet selvfølelse og opfatter selvet rent kognitivt, er hans teori dog af central betydning også for den her fremførte opfattelse af selvet.

Mead ser udgangspunktet for selvet, i det han kalder for "den generaliserede anden" (ibid, p. 152ff). Dette fænomen indtræder forholdsvis sent i personlighedsdannelsen, idet det er baseret på tilegnelsen af de umiddelbare sociale relationer, hvorunder individet bliver i stand til at opfatte holdningen hos konkrete andre individer i dets sociale omgivelser. Denne primære fase svarer således til udviklingen af, hvad der i den her fremførte personlighedsmodel kaldes emotionssystemet.

Men efter Meads opfattelse er det ikke tilstrækkeligt, at individet er i stand til at forholde sig til konkrete enkeltpersoner, det må også forholde sig til hele dets sociale kontekst som en samlet abstrakt størrelse. Det sker gennem udviklingen af den generaliserede anden. For så vidt minder begrebet "uden generaliserede anden" altså om, hvad der i virksomhedsteoriens personlighedsmodel kaldes værdisystemet. Selvet er da efter Meads opfattelse subjektet selv, sådan som det tager sig ud fra denne generaliserede anden.

Med denne abstrakte og temmelig uklart formulerede teori, har Mead givet et afgørende bidrag til forståelsen af begrebet "selv". Umiddelbart fører dette begreb nemlig til en logisk modstrid, for hvordan kan noget på samme tid være objekt og subjekt. Hvis et individ ønsker at se sig selv, kræves der således et medium fx. et spejl. Uden et sådant medium er selvreflektion et kors for tanken.

Med introduktionen af den generaliserede anden indfører Mead imidlertid netop et medium i det psykiske system, der gør det muligt at forstå, hvorledes individet kan forholde sig til sig selv. Paradoksalt nok er det således ifølge Meads teori netop internaliseringen af det, som ligger uden for subjektet, der giver det mulighed for at forholde sig til sig selv.

Når vi nu, i modstrid med Meads egen opfattelse, bruger hans synspunkt på begrebet selvfølelse, er selvfølelsen altså den følelsesmæssige disposition en person har over for sig selv, når han forholder sig på samme måde til sig selv som til andre personer, som han har et nært forhold til.

Vi har hidtil beskæftiget os med følelseslivet på et fundamentalt teoretisk

niveau, dvs. på det helt almene plan der vedrører psykologiens grundlæggende problemer. Som nævnt i indledningen har denne artikel imidlertid et praktisk udgangspunkt nemlig mine erfaringer fra mit arbejde inden for klinisk psykologi, og jeg skal derfor i den sidste del forsøge at bevæge mig fra det fundamentalteoretiske (almenspsykologiske) niveau over i den psykologiske partialteori, der her i landet kaldes klinisk psykologi, og hvis praktiske udgangspunkt er behandlingen af forstyrrelser og problemer i følelseslivet.

Det kommunikative følelseslivs integrationsproblemer

”There are in all of us two kinds of forces or activities, the one making for organisation the other for disorganisation; the one making us free in the higher sense or free from slavery to impulse, the other making us free in the lower sense, or free from disagreeable restraints.” (Shand, 1915, p. 20).

På denne markante måde indleder Shand sit kapitel om karakterens organisation. Shand er her inde på den grundlæggende dialektik, der præger følelseslivet. Hvad der gør dette følelsesliv så stormfuldt er nemlig, at der ikke findes nogen simpel opskrift på harmoni mellem de lavere og de højere niveauer. Hvis det er det lave niveau, der dominerer, bliver vi slaver af vore impulser, fastslår Shand. Hvis det omvendt er det overordnede niveau, som dominerer de lavere, så bliver vi rigide og kedsommelige, det som med et psykoanalytisk begreb hedder en karakterneurotiker.

Det væsentlige ved Shands formulering er, at den understreger nødvendigheden af en relativ autonomi for de forskellige niveauer². Relationerne mellem de underordnede og overordnede dannelser er derfor præget af en stadig veksel mellem integrative og disintegrative processer. Sådant som vi har beskrevet de tre niveauer, har de hver sin grundlæggende funktion.

Affektssystemet har den styrke, at det er et meget hurtigt reagerende og situationssensitivt system. Emotionssystemet har som særlig kvalitet, at det udgør individets stabile reaktioner til de mennesker, som det har med at gøre. Værdisystemet har det fortrin, at det kan forholde sig til helt abstrakte problemer i individets sociale kontekst.

Tilsvarende har hvert af de tre systemer også nogle indbyggede svagheder, således at det ville splitte såvel personligheden som personens sociale relation ad, hvis det fik lov at dominere. Emotionssystemet kan på den ene side være præget af en for stærk stabilitet i de nære relationer, således at ændrede betingelser for disse relationer ikke kommer til udtryk, hvis emotionssystemet undertrykker affekterne i det kommunikative følelsesliv. På den anden side kan emotionssystemet være præget af en vis bornerthed, hvor det kun er de nære relationer, der får betydning, mens de overordnede forhold i den sociale kontekst, altså værdierne bliver ignoreret. Endelig har værdisystemet som sin indbyggede svaghed, at det tenderer mod en abstrakt måde at forholde sig til problemerne. Hvis værdisystemet ensidigt dominerer, får vi den rigide og dømmesyge moralisme, hvor alle livets mangefolde forhold bliver strengt indordnet under en ubønhørlig kodeks.

Det spændende ved det kommunikative følelsesliv er således, at der ikke er nogen simpel løsning på dets indbyggede kompleksitet. Det stormfulde og konfliktfyldte er for så vidt en grundlæggende nødvendighed ved det kommunikative følelsesliv. Den veludviklede personlighed er derfor ikke karakteriseret ved at have et konfliktfrit følelsesliv, men derimod ved at være i stand til at håndtere disse konflikter på en rimelig måde, først og fremmest gennem den instans som kaldes selvet.

Vi skal nu se på de problemer i det kommunikative følelsesliv, der er knyttet til konflikter mellem det kommunikative følelseslivs forskellige niveauer.

Konflikter i det kommunikative følelsesliv

Selv hos den normalt udviklede personlighed optræder der, som vi flere gange har været inde på konflikter mellem de forskellige niveauer i det kommunikative følelsesliv.

De konflikter, som opstår i det normale kommunikative følelsesliv, hænger netop sammen med, at dette følelseslivs tre adskilte niveauer er så forskellige i deres opbygning og funktion, at der til stadighed opstår integrationsproblemer. Integrationsproblemer der dybest set er knyttet til personlighedens ydre integration, dvs. de sociale situationer, interpersonelle relationer og samfundsmæssige værdiorienteringer, som det kommunikative følelsesliv vedrører.

I det sidste afsnit skal vi beskæftige os med konfliktløsning i det kommunikative følelsesliv.

Ud fra selve den opstillede personlighedsmodel må der være to grundlæggende former for konflikter i det kommunikative følelsesliv, nemlig hvad vi kan kalde for grænsekonflikter, dvs. konflikter imellem to niveauer der umiddelbart er i kontakt med hinanden, altså for det første en konflikt mellem affekt- og emotionssystemet og for det andet en konflikt mellem emotions- og værdisystemet. Vi skal nu se på disse to slags konflikter.

Konflikt mellem affekt- og emotionssystemet

Som tidligere nævnt er affektssystemet orienteret i retning af den umiddelbart foreliggende situation over for hvilken affekterne er øjeblikkelige og biologisk funderede reaktioner. En emotion er derimod en forholdsvis stabil følelsesmæssig disposition over for et bestemt nærtstående menneske. Hvor affekten tager udgangspunkt i de øjeblikkelige foreliggende situationer og tenderer at ignorere de situationsuafhængige følelsesmæssige bindinger, der tenderer emotionen omvendt at ignorere de personuafhængige og situationsbestemte momenter.

Nu er emotionen jo med udgangspunkt i Shand netop defineret som en kompleks dannelse, hvis situationsmæssige fremtrædelsesformer er de kommunikative affekter. Og i det velintegrerede kommunikative følelsesliv vil der da også være tale om en relativ harmoni mellem affekt- og emotionssystemet. Men denne harmoni er da også kun netop relativ. I den samfundsmæssige

praksis opstår der ustandselig konflikter i individets virksomhed, konflikter der kommer til udtryk som en uoverensstemmelse mellem affekt- og emotionssystemet. Hvis fx. en person, som man er dybtgående emotionelt knyttet til, ja måske ligefrem føler kærlighed over for, hvis en sådan person blokerer ens grundlæggende virksomhed eller måske ligefrem truer ens eksistens, så foreligger der en uundgåelig konflikt mellem affekt- og emotionssystemet.

Affektsystemets naturlige reaktioner er da aggression, og denne affekt er naturligvis i konflikt med emotionen kærlighed. Der fremkommer den klassiske ambivalens, hvor man samtidig føler kærlighed og vrede, ja måske ligefrem had. En sådan tilstand er naturligvis yderst ustabil og vil almindeligvis på et eller andet tidspunkt føre til en løsning af konflikten. Enten ved en ophævelse af modsætningsforholdet mellem de to implicerede personer, hvor interessekonflikten bliver løst gennem en eventuel fælles konfliktløsning eller også ved at den oprindelige emotion bliver udsat for en sådan belastning, at den simpelthen går i opløsning.

Det langvarige og uløselige modsætningsforhold fører da til, at emotionen enten forsvinder eller bliver fuldstændig ændret. I det første tilfælde forsvinder måske selve relationen over for den problematiske person og dermed enhver følelsesmæssig tilknytning. I det andet tilfælde bliver emotionen forvandlet fra kærlighed til had, hvorved den personlighedsmæssige konflikt mellem affekt og emotion bliver ophævet.

Konflikt mellem emotions- og værdisystemet

Ligesom der kan være en konflikt mellem en emotion og dens konstituent, de kommunikative affekter, kan der være en konflikt mellem en værdi og det grundlag, hvorpå den er dannet, altså emotionerne. Hvis fx. en overordnet værdi tilsiger én at bryde forbindelsen med en person, som man er emotionelt knyttet til, så har vi netop et eksempel på en sådan konflikt. Der er her tale om nogle af de mest celebre konflikter fra kulturhistorien.

Næsten alle de klassiske tragedier beskæftiger sig på en eller anden måde med sådanne konflikter. Patriarken Isak, hvor gudsfrygten kommer i konflikt med kærligheden til sønnen. Kong Ødipus hvor den værdimæssige afstandtagen fra incest kommer i konflikt med hans kærlighed til hustruen. Romeo og Julie, hvor loyaliteten over for slægten kommer i modstrid med elskoven.

Disse konflikter har bogstavelig talt en skæbnsvanger karakter, og hvis ikke der foreligger en konfliktløsning afstedkommet af guddommen selv, sådan som i det første eksempel, så har vi netop den klassiske tragedie, hvor den implicerede går til grunde ligegyldigt hvad han vælger. En tilsvarende kulturel tradition kendes fx. fra Japan, hvor mennesker af ære vælger det rituelle selvmord, når der er tale om en sådan uløselig konflikt.

Det der fascinerer os ved sådanne tragiske personligheder er netop den konsekvens hvormed de på én gang fastholder deres emotionelle og værdimæssige loyalitet. Det der gør konfliktløsningen så vanskelig i disse tilfælde er, at både emotionen og værdien har en temmelig absolut og uforanderlig karakter. De har begge et uhyre langsigtet tidsperspektiv, og de er begge meget lidt situati-

onsorienterede. På den anden side vedrører de principielt forskellige former for følelsesmæssig tilknytning, hvor emotionen er en tilknytning til en konkret genstand først og fremmest til en konkret person, der er værdien en tilknytning til en abstrakt samfundsmæssig betydning.

Konflikt i det kommunikative følelsesliv hos mishandlede hustruer

Som nævnt i indledningen er udgangspunktet for denne artikel problemer, som jeg har mødt i mit praktiske arbejde i Dannerboligerne, og som jeg teoretisk har beskrevet i (Karpatschof, 1983).

Konflikt mellem affekt- og emotionssystemet hos mishandlede hustruer

Hos ofrene for hustrumishandling møder man uundgåeligt følgende konflikt mellem affekt- og emotionssystemet. Når en kvinde er emotionelt knyttet til sin mand, så opstår der en akut konflikt mellem på den ene side kvindens emotion over for manden og på den anden side hendes naturlige affektreaktion, nemlig den vrede som mishandlingen forårsager.

Denne konflikt må nødvendigvis føre til, at kvinden fortrænger sin vrede, hvis hun fastholder sin kærlighed til manden. En sådan fortrængning kan imidlertid ikke ske uden videre, fordi affektssystemet, som vi tidligere har beskrevet, har nogle primitive og involuntære træk. Kvindens fortrængning af vreden indebærer kun, at denne affekt bliver elimineret fra den integrerede virksomhed og overført til psykens autonome virksomhed. Dvs. at der må ske en symptomdannelse, fx. af psykosomatisk karakter.

At der faktisk er akkumuleret en sådan fortrængt vrede hos kvinden, viser sig således deri, at hun på et tidspunkt kan miste kontrollen over den fortrængte affekt. Ofte er kvinden plaget af mordfantasier over for manden, og i nogle tilfælde kan den fortrængte vrede hos hende komme til udløsning i en regulær affekthandling, der kan være så voldsom, at hun slår manden ihjel.

Konflikt mellem emotions- og værdisystemet hos mishandlede hustruer

Når ofrene for kronisk hustrumishandling har opholdt sig i Krisecentret gennem længere tid, kommer der hos hovedparten en voldsom konflikt mellem på den ene side det værdisystem, der er blevet udviklet under opholdet og på den anden side kvindens fortsatte emotionelle binding til manden.

Under opholdet bliver der udviklet en ny bevidsthed om kvinders værdighed og nogle nye værdiforestillinger om forholdet mellem ægtefæller. Ud fra dette forandrede værdisystem bliver den voldelige mands opførsel aldeles uacceptabel, og derfor vil værdisystemet tilskynde kvinden til ikke at genoptage forholdet. Det forandrede værdisystem influerer imidlertid ikke automatisk på emotionerne. Hos de fleste kvinder er bindingen til manden meget stærk og baseret på et mangeårigt samlivsforhold. Det kan umiddelbart virke paradoksalt, at de mishandlede kvinder kan have en så kraftig følelsesmæssig til-

knytning til deres mishandler, men dette er ikke desto mindre tilfældet (jvf. Karpatschof, 1983).

Efter opholdet er der således en akut konflikt i det kommunikative følelsesliv hos disse kvinder.

Fortrængning og konfliktløsning hos mishandlede hustruer

Hvad sker der nu med disse kvinder, for hvem opholdet på Danner aktualiserer en dyb følelsesmæssig konflikt mellem deres emotionssystem, der er bundet til den voldelige mand, og deres værdisystem, som afviser mishandlingen og ydmygelsen?

Hovedparten vender tilbage til den voldelige mand. Det gamle emotionssystem sejrer over det nyudviklede værdisystem. Ganske vist ikke uden omkostninger. Konflikten kan ifølge sagens natur ikke løses på det bevidste plan, så derfor bliver den overladt til det autonome psykiske system, der må stuve konflikten af vejen gennem ubevidste processer, dvs. fortrængning og efterfølgende symptomdannelse. Hvis et sådant voldsoffer søger hjælp for at overvinde sin egen svaghed, vil det ofte være nødvendigt med en psyko-terapeutisk behandling. Det er nemlig de basale lag af personligheden, som er uden for voluntær kontrol. Det er affekterne, som styrer bevidstheden og ikke omvendt. Derfor kan en intervention over for dette ubevidste niveau i følelseslivet være en forudsætning for at bryde det plagsomme mønster.

Men der er også en del kvinder, som selv bryder ud af fortidens mønster. Hvordan bærer de sig nu ad med det?

Også de befinder sig i en konfliktsituation, men konflikten i følelseslivet får en anden udgang. For disse kvinder sker der en konfliktløsning gennem indsigt, og det vil sige gennem styrkelse af selvet. Selvet har vi karakteriseret som både noget kognitivt, selverkendelse, og noget emotivt, selvfølelse, og det er begge disse sider af selvet som indgår i konfliktløsningen. Selverkendelsen er nødvendig mht. selve konfliktens karakter. Hvis ikke kvinden erkender det svage punkt i sin personlighed, så falder hun tilbage til sin gamle tilværelse som voldsoffer. Hun må forstå sin egen splittelse mellem emotions- og værdisystem, for at kunne overvinde denne splittelse. Men hun må desuden have en stærk selvfølelse, hvis det skal lykkes.

Følelse er i den forrige artikel defineret som en global evaluering. Selvfølelsen er således en global evaluering af hele ens egen personlighed. Det valensprægede ved selvfølelsen går således ud over det rent kognitive ved selverkendelsen. I selvfølelsen ligger der dels en negativ evaluering af den gamle fejludviklede del af personligheden og af den aktuelle splittelses-tilstand. Men der ligger også en foregribende, positiv evaluering af den fremtidige måde, kvinden ønsker at være på. Selvfølelsen er således intentionel, en stræben mht. til ens egen personlighedsudvikling.

Den styrkelse af selvet, som er forudsætning for at bryde undertrykkelses mønster kan fremhjælpes gennem ydre aktiviteter. Specielt gennem langvarig deltagelse i en basisgruppe af voldsofre. Men den kan ikke ske uden kvindens egen stræben efter at realisere sig selv ved at blive en anden end hun var.

Denne stræben skal være meget stærk, fordi den skal overvinde en indgroet og mægtig følelse over for manden. Følelsen over for manden skal besejres af en endnu stærkere følelse for den værdi, at mennesker skal behandle hinanden med respekt og værdighed, og den stærke selvfølelse, der består i en stræben efter at overvinde sin egen elendighed, og blive sådan at man kan være sig selv bekendt.

Praktiske og teoretiske problemer med følelseslivet

Denne artikel er baseret på virksomhedsteoriens opfattelse af det fylo- og sociogene grundlag for det menneskelige følelsesliv.

I den første del har vi gennemgået en hermed konsistent personlighedsmodel, hvor følelseslivet primært udgør den kommunikative side, som er skildret i den anden del. I den tredje og sidste del har vi demonstreret anvendelsen af denne personlighedsmodel på nogle praktiske klinisk-psykologiske problemer.

En del læsere vil utvivlsomt synes, at der er lang vej fra de sønemoner, fisk og pattedyr som er omtalt i forrige artikel til mishandlede kvinder. Og det er jo sandt nok. Er denne delvis fylogene teori overhovedet nødvendig for en klinisk psykologi?

Svaret på dette spørgsmål afhænger af, hvad man opfatter som nødvendig. Ønsker man blot en psykoteknologisk model, så kan man nok finde gangbare terapeutiske konstruktioner, som er konkurrence-dygtige. Ønsker man derimod et videnskabeligt grundlag for sin praksis, så er disse usammenhængende, ad hoc prægede terapeutiske modeller uacceptable, så kan man ikke renoncere på kravet om teoretisk sammenhæng. Og så må den praktiske sammenhæng, som man søger at skabe i klientens følelsesliv, kombineres med forsøget på at skabe en teoretisk sammenhæng i det forvirrede følelsesliv.

NOTER

1. Det er her vigtigt at bemærke, at der er nogle afgørende terminologiske og begrebsmæssige uoverensstemmelser mellem Shand og den her gennemgåede model. Det som her kaldes kommunikative affekter kaldes hos Shand Primary Emotions, og det som her kaldes emotioner udgør en del af det, som Shand kalder Sentiments. Shand opfatter i øvrigt sine Primary Emotions som systemer, der er sammensat af endnu mere elementære komponenter, som han kalder Impulses, idet disse impulser er så primitive, at de kan være adfærdsdispositioner, der virker helt uafhængigt af følelseslivet. Da Shand yderligere afgrænser disse impulser fra, hvad han kalder Appetites, der i det store og hele svarer til, hvad der her er kaldt for instinkter, modsvarer Shands impulser i nogen grad affekterne i deres autonome form, og de kommer til udtryk på grundlag af deres oprindelige toniske princip uafhængig af den overordnede personlighedsintervention.
2. Forestillingen om personligheden som et system bestående af relativt autonomt fungerende subsystemer er efter Shand blevet videreført af Allport (1937), der indfører begrebet *funktionel autonomi*. Allports hensigt er primært anti-reduktionistisk, han søger med begrebet funktionelt autonomi at understrege, at de højt udviklede dannelser i personligheden ikke er mekanisk bestemt af de medfødte, elementære anlæg.

REFERENCER

- ADORNO, T. et al. (1950) *The Authoritarian Personality*. New York: Harper.
- ALLPORT, G. W. (1937) *Personality – a psychological interpretation*. London: Constable & Co., 1955.
- KARPATSCHOF, B. (1981) Leontjews virksomhedsbegreb – og menneskets virksomhed. *Psyke & Logos* (1): 51-70.
- KARPATSCHOF, B. (1982) Om empirisk og teoretisk metode i psykologien. *Psyke & Logos* (1): 27-54.
- KARPATSCHOF, L. (1983) *Kvindens svaghed – en undersøgelse af hustrumishandling*. København: Anropos.
- MEAD, G. H. (1937) *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press, 1974.
- RASMUSSEN, O. E. (1981) Virksomhedsbegrebets almene bestemmelser. *Psyke & Logos* (1): 85-108.
- SHAND, A. (1914) *The Foundation of Character*. London: Macmillan & Co.